NORBERGS KYRKA

Norbergsby 77:1, Norbergs församling och kommun, Västmanlands län

BESKRIVNING

Kyrkomiljön

Norbergs samhälle är centrum i en kuperad skogrik bygd, sedan århundraden dominerad av bergsbruk och järnframställning. Bebyggelsen har i hög grad sin historiska struktur bevarad. Längs ån genom samhället ligger medeltida gårdstomter bebyggda med lantliga, faluröda hus från 1700- och 1800-talen. Kvarteren runt torget söder om kyrkan har mer småstadsmässig bebyggelse, med affärshus och gästgiveri från 1800- och början av 1900-talet. Hela området är klassat som riksintresse för kulturmiljövården.

Den gamla landsvägssträckningen genom centrala Norberg passerar gårdsbebyggelse vid Norbergsån. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Kyrkoanläggningen

Kyrkogården omges av en mur krönt med ett lågt staket av balusterdockor i gjutjärn och smidda stänger, frånsett östra sidan som har ett högre järnstaket utan mur. I varje väderstreck finns stigportar med stolpar av tuktad sten och rikt smidda järngrindar.

Digitalfotografier
Rolf Hammarskiöld

Funktionen som begravningsplats har sedan länge upphört, gravarna står därför relativt glest och området har med tiden fått en mer parklik karaktär. Ytorna är till större delen gräsbevuxna och skuggas av ädellövträd. I sydöstra hörnet finns f d benkammaren från 1783, ett litet åttasidigt hus med spritputsade fasader, infästa gravhällar och skiffertäckt tak. Sedan 1930-talet har det varit magasin för äldre inventarier.

Kyrkan består till största delen av natursten, har västtorn och ett långhus som i öster är förlängt med ett något lägre och smalare kor. De brant sluttande yttertaken är sedan 1904 skiffertäckta. En skorsten klädd med blyplåt och järnsmide sitter över långhusets östra gavel. Mot söder finns vapenhus med flackare sadeltak, mot norr en långsträckt sakristia med halvvalmat takfall. Väggfälten och grundmurar ovan mark är slagna med grov kalkspritputs. Muröppningarna är rundbågiga och slätputsade. Tegelfriser/falsar omger fönstren, vilka utförts i smidesjärn med blyinfattade rutor av ljusgult och mörkare gult katedralglas. I korfönstren förekommer även gröna rutor och det större fönstret i östra gaveln har en glasmålning bakom nytillverkat skyddsglas. I södra och västra sidans portaler sitter portar i ek med smidesornament. Sakristian har mindre, gallerförsedda gjutjärnsfönster, inmurade gravhällar och en dörr av ek.

Fönstren med blyinfattat s k katedralglas konstruerades 1903-04 av Neumann & Vogel. Tegelfriserna fungerar som falsar, i vilka de smidda bågarna är infällda. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Sakristian byggdes 1709 ut till nuvarande avlånga form. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Västtornets fasader är prydda med flera blinderingar och horisontella tegelband. Vardera sidan har två rundbågiga ljudluckor. Överst är en spetsig skifferklädd tornspira, åttakantig på fyrsidig bas.

Tornspiran byggdes 1903-04 efter ritningar av Gustaf Pettersson, med typiska 1600-talsspiror som förlaga. Urtavlorna är från 1937-38. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Huvudingång är i tornets vapenhus som har grått polerat kalkstensgolv, slätputsade

Vindfångsdörren mellan vapenhus och kyrkorum är från 1903-04. Taklampan är från 1941, ritad av Einar Lundberg. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

väggar och putsat tak med målad dekoration.
Kyrkorummet är enskeppigt, indelat i två travéer med stjärnvalv slagna på 1400-talet och över koret ett lägre slaget kryssvalv. Valv och väggar är slätputsade och dekorerade med målningar från 1904, utförda av Stockholmskonstnären Edvard Berg. I gångarna ligger mattor som döljer ett grått, illa slitet kalkstensgolv. Den öppna bänkinredningen nytillverkades 1977-78, med återanvändande av de tidigare gavlarna från 1888, nu ådrade i rödbrun nyans. Centralt placerad på kyrkorummets norra sida är predikstolen från 1740 i senbarockstil, ådrad och rikt smyckad med förgyllda ornament och symboler. Från valven hänger åtta stora ljuskronor, vilka vittnar om de många mässingsbruk som funnits i socknen.

Konstnären Edvard Bergs dekormålningar från 1904 sätter ännu sin prägel på kyrkorummet; en schablonerad palmettbård löper i brösthöjd längs väggar och valvpelare, valvstrålarna är bandade i varierande färger, i korvalvets kappor är änglar och liljor, i triumfbågen till koret keruber och vita rosor, i fönsternischerna rosor. Tidigare var pilastrarna också bemålade med gula tvärband, men de togs bort 1977-78. 1700-talets altarbord och altaruppsats behölls vid 1903-04 års omgestaltning, i kombination med ett nytt korfönster tillverkat av glasmästeriet Neumann & Vogel i Stockholm. Glasmålningen utfördes efter konstnären H Lindquists skisser. Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Koret som är upphöjt i två nivåer har ett golv av grå och bruna kalkstensplattor i mönster. Altarbordet från 1737 är utfört i rokokostil med grå marmorering och förgyllda voluter. Därpå vidtar en pampig omfattning som mer anknyter till predikstolen. Korfönstrets färggranna glasmålning från 1903-04 tjänar som altartavla.

Digitalfoto Svensk Klimatstyrning AB

Orgelläktaren i tornets våning en trappa upp är täckt med ett kryssvalv, slaget 1904. Orgelfasaden i senempir är från 1842. Vid utbyggnad 1978 byggdes läktaren ut mot kyrkorummet och vilar nu på pelare snidade av lokalt verksamme konstnären Olle Norberg.

Utrymmena under orgelläktaren är idag öppna ”kyrktorg”. Till vänster i bild står en stor utfällbar klädhängare från 1998, utformad för att harmoniera med bänkinredning och läktarpelare. Den tillverkades av hantverkselever.
Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Från långhusets norra sida framom koret nås sakristian, indelad i två travéer med kryssvalv. Delen närmast kyrkan används på traditionellt sätt, medan den norra blev omvandlad till liten gudstjänstlokal 1996. Golven är belagda med Höganäsklinker, valv och väggar är slätputsade vita. I valvet hänger en nytillverkad ljuskrona.

Digitalfoto Svensk Klimatstyrning AB

Tornets våningar ovanför orgelläktaren nås utifrån via södra sidans murade spiraltrappa. I den väl tilltagna klockvåningen finns utsiktsplattformar. Urverket är från 1734, tillverkat i Stjärnsund och renoverat 1937-38.

Digitalfotografier Rolf Hammarskiöld

Kort historik

Kyrkan uppfördes troligen under 1300-talet, från början som kapell bestående av långhus, vapenhus och sakristia. År 1422 bildade Norberg egen socken och kapellet blev kyrka med egen präst. Under senare hälften av 1400-talet ersattes kyrkorummet tidigare trätak med två murade stjärnvalv. Det östra utformades mer avancerat - sturevalv - det västra något enklare.[1]

Om tornet uppmurades på 1600-talet eller tidigare är oklart, men 1694-98 restes tornspira av byggaren Carl Hansson från Hedemora. Samtidigt öppnades en västportal i tornet och kyrkorummet utökades med en läktare. Två år senare uppsattes en ny altartavla och antagligen skedde även i övrigt en förnyelse av inredningen. Sakristian blev 1709 utbyggd mot norr.

Ett blixtnedslag 1727 orsakade en svår brand, då tornspiran förstördes och tornets övre mur ramponerades. Långhusets murar skadades också, liksom en stor del av inredningen, men valven höll. Vid återuppbyggnaden fick tornet bara en låg huv. Kyrkorummet återställdes successivt under följande 30 år. Kvar från den tiden är altarbordet i rokokostil och predikstolen i senbarock, tillverkad av Gustaf Precht i Stockholm. För övrigt utrustades tornet med ett urverk från Stjärnsund 1734.

Norbergs kyrka före 1903, då med tornhuven som byggdes efter branden 1727 - Digital kopia av foto i Norbergs församlingsarkiv

Vid visitation 1850 påtalades att kyrkan var för liten i förhållande till folkmängden. I många år diskuterades utbyggnad innan förslagsritningar blev färdigställda av arkitekt H T Holmgren 1881. Av de föreslagna åtgärderna kom dock bara en inre renovering till stånd år 1888. Befintligt tegelgolv och gravhällar togs upp, samt underliggande jord och lämningar. Nya brädgolv på ventilerad trossbotten blev lagda och istället för 1700-talets slutna bänkinredning i barockstil byggdes öppna, ekådrade bänkrader. Valv och väggar fick genom skrapning och vattrivning tunnare putsytor.

Vid 1888 års förnyelse byggdes öppna bänkar på nya golv. Valv och väggar fick en jämn, tunn vattrivning.
Digital kopia av foto i Västmanlands läns museums arkiv

[1] Medeltida måleri finns inte bevarat och rester av sådana har heller inte påträffats vid sentida restaureringar.

Kyrkans utvidgning blev uppskjuten till 1903-04, då ett nytt projekt fanns utarbetat av arkitekt Gustaf Pettersson vid Överintendentsämbetet. Långhuset utvidgades mot öster genom tillbyggnad av kvadratiskt, något lägre och smalare kor. Tornets mur påbyggdes och den gamla huven ersattes med en smäcker spira av 1600-talstyp, liknande den som finns på Romfartuna kyrka. Arkitekt Petterssons intention var att all fasadputs skulle knackas ned och kyrkans ytterväggar i fortsättningen bara fogstrykas. För att de nya murverken skulle harmoniera med de gamla användes natursten, som togs från tidigare kyrkogårdsmurar. Dock visade sig föreslagen nedknackning dyrbar och församlingen valde mot arkitektens vilja att behålla och komplettera fasadputsen. Även tillkommande murverk putsades ”för likformighetens skull”. Påkostade fönster med blyinfattat ”katedralglas” tillverkades av glasmästeriet Neumann & Vogel i Stockholm. För fönstrens infästning gjordes tegelmurade falsar/friser, vilka skänker särprägel åt fasaderna. Yttertakens gamla spåntäckning ersattes med skiffer och kopparbeslagningar, sedan takstolarna förstärkts.

Det förstorade kyrkorummets valv och väggar fick en tjockare puts, som underlag för dekormålningar av konstnären Edvard Berg. Bänkinredningen från 1888 behölls men färgsattes enligt Bergs förslag i rödbrun nyans. Kyrkorummets befintliga orgelläktare revs och en ny orgelläktare byggdes i tornrummet efter murgenombrott. Ett nytt kryssvalv slogs över läktaren. Det tillbyggda koret inreddes med 1700-talets altare, upplyst av ett korfönster med målning av H Lindquist. För kyrkans uppvärmning installerades en kokseldad kalorifer i källaren under koret.

Att kyrkorummet blev avsevärt rymligare efter 1903-04 års utbyggnad framgår vid jämförelse med föregående bild - Digital kopia av gammalt vykort

Nästa stora inre förnyelse genomfördes 1977-78, efter handlingar upprättade av arkitekt Claes Laurent. Då byggdes en bänkinredning med bekvämare sitsar och slutna ryggar, fast 1888 års gavlar bibehölls. Valvens och väggarnas kraftigt nedsmutsade målningar rengjordes, frånsett pilastrarnas målade band som togs bort. Läktaren byggdes ut mot öster, försågs med nytt skrank och två snidade pelare. Nytt orgelverk byggdes, med bibehållande av 1842 års fasad. Fönstren försågs med nya, tätare innerbågar, med hänsyn till den luftburna värme som samtidigt installerades för att få mindre nedsmutsning i kyrkorummet. Värmekällan placerades i källaren under koret och varmluften fördes ut i de gamla kaloriferkanalerna, som varit ur bruk sedan 1913.[2]

[2] Kaloriferen visade sig snart ineffektiv och ersattes med lågtrycksånga 1913, i sin tur ersatt med elvärme 1941.
Den inre renoveringen 1977-78 följdes upp med en yttre 1979. De 80-åriga skiffertaken reparerades och fasaderna blev till stor del nyputsade. De ströks med kalkfärg som fick en liten tillsats järnvitriol för att ge en något hårdare yta.

Textilförvaringen flyttades 1996 från sakristian till ett rum en trappa upp i tornet. I gengäld kunde en liten gudstjänstlokal iordningställas i den rymliga sakristians norra travé.

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning

I Norbergs kyrka består valv och ytterväggar i långhus, vapenhus och sakristians södra del av medeltida murverk. Tornets murar byggdes på 1600-talet, möjligen tidigare, och sakristians norra del är från 1709. Koret och tornspiran tillkom vid 1903-04 års förnyelse, genomförd efter ritningar av Gustaf Pettersson.

Sistnämnda insats har mer än någon annan givit kyrkan dess nuvarande karaktär. Då tillkom tornspiran utformad efter 1600-talsförlaga, fönsteröppningarnas tegelfriser, fönsterbågarna av smidesjärn med blyinfattat katedralglas, ytterdörrarna i oljad ek med ornamentalt smide och yttertakens skiffer. Invändigt fick valv och väggar ny puts med dekormålningar av Edvard Berg och äldre delar av inredningen anpassades till färg och placering för att passa in i det omgestaltade kyrkorummet. Samma anpassning har även skett vid senare insatser, såsom läktarutbyggnaden 1977-78.

Att särskilt tänka på i förvaltning och användning av kyrkan och kyrkomiljön:

- Kyrkan präglas såväl exteriört som interiört av 1903-04 års konsekvent genomförda, påkostade utbyggnad och omgestaltning.
- 1700-talets altaranordning ihop med korfönstrets glasmålning från 1904 är en effektfull komposition som blivit alltmer ovanlig.
- 1977-78 avlägsnades en mindre del av Edvard Bergs målningar från 1903-04, nämligen pilastrarnas gula tvärband. Ett återställande torde vara möjligt med härledning av äldre fotografier och eventuella underliggande färgskikt.
- Bevarade medeltida murverk utgör i sig ett omistligt historiskt dokument.
- Tornets urverk från 1734 är av särskilt teknikhistoriskt värde.
- Gjutjärnsgravhällar och kyrkogårdens omgivande järnstaket skänker lokal särprägel.
- Kyrkogårdens benhus är ett av Sveriges tre bevarade i sitt slag.

Kyrkogårdens sydöstra sida - Digitalfoto Rolf Hammarskiöld

Källor och litteratur

Otryckta källor

Riksantikvarieämbetets antikvarisk-topografiska arkiv (ATA):

- Ihrfors, Eric: Westmannia sacra, handskrift färdigställd 1899-1902, baserad på församlingsarkivens handlingar från äldsta tid fram till omkring 1900.
- Äldre fotografier

Norbergs församlingsarkiv (NF):

- O I a: 1 (handlingar från 1881-99)
- O I a: 2 (Handlingar angående kyrkans restaurering 1902-05)

Västerås stifts arkiv (VS):

- Västerås domkapitel E IV a, 59b; Inventariebeskrivningarna 1707 och 1801
- Västerås domkapitel E IV b, 78; Inventariebeskrivningarna 1846 och 1899

Litteratur

Ahlberg, Hakon och Björklund, Staffan: Västmanlands kyrkor i ord och bild - Förlag: Staffan Björklund 2000
Boëthius, J Th: Norbergs kyrka och gravkapell/Julbok för Västerås stift 1905, s 93-100/
Boström, Erik: Medeltida kalkmålningar i Västmanlands län – en inventering /*Västmanlands museums årsskrift nr 62, Västerås 1984*/
Drakenberg, Sven: Norbergs kyrka och dess prästerskap/Norbergsboken, en sockenbeskrivning - Förlag Norbergs kommun 1974, s 205-217/
Kumlien, Kjell: Stomme och stoff till gruvbygdens historia/Norberg genom 600 år – Studier i en gruvbygds historia - Norbergs gruvförvaltning genom Kjell Kumlien 1958, s 57-91/
Lannergård, Lars-Göran: Norbergs kyrka - Västerås stifts kyrkobeskrivningskommitté 1995
Lannergård, Lars-Göran: Norbergs kyrka - Västerås stifts kyrkobeskrivningskommitté 2003
Lenngren, Kersti: Norbergs bergslags gamla centrum/*Tidernas kyrkplatser, tolv kyrkomiljöer i Västmanlands län – Västmanlands läns museum 1998, s 63-67*/

Övriga uppgifter

Inventeringsperiod: 2004-09
Fältinventering: Rolf Hammarskiöld, Västerås stift
Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Rolf Hammarskiöld, efter samråd med referensgrupp utsedd av Västerås stift
Rapportsammanställning: Rolf Hammarskiöld, Västerås stift
Färdigställd: 2005-05-20

Sammanställning av viktiga händelser för kyrkan, relaterade till källor

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1300-talet	Nybyggnad	Kyrkan uppfördes ursprungligen som kapell med långhus, sakristia och vapenhus. Takkonstruktion och murverk tyder på att ett tunnvalv i trä, alternativt öppna takstolar, ursprungligen täckte kyrkorummet.		Drakenberg, s 205 RAÄ: Dokumentation av Ann-Catherine Bonnier.
1422		Norbergs socken bildades och kapellet blev kyrka med egen präst.		Drakenberg, s 206, 209 VS: E IV b; 78 Visitation 1850
1400-talets senare del	Valvslagning Nybyggnad – torn	Murade valv slogs över kyrkorummet, så att det indelades i två travéer. Östra valvet blev ett mer avancerat Sturevalv, indelat i fält genom halvstens tegelribbor med avfasade kanter, vilka bildar ett stjärnformigt mönster. Den västra travéns valv fick ett enklare stjärnmönster. (Medeltida måleri finns inte bevarat och rester därav har heller inte påträffats vid sentida restaureringar.) Möjligen uppmurades även tornets äldsta del, bottenvåningen, vid denna tid.		Ahlberg, s 180 Boström, s 74 Drakenberg, s 209-210 RAÄ: Bedömning av Ann-Catherine Bonnier.
1608	Brand	Kyrkan eldhärjades. Skadornas omfattning är inte närmare känd.		Drakenberg, s 210-211
1663		Kyrkfönstren och låset till tornet förbättrades		ATA: Ihrfors, s 1464
1689	Vård/underhåll – stomme	Nya klockbockar byggdes i tornet och ny dörr insattes i södra och västra portalen.		ATA: Ihrfors, s 1477
1692-93	Fast inredning - bänkinredning	Ny bänkinredning byggdes.		ATA: Ihrfors, s 1477
1694-98	Påbyggnad	Tornet påbyggdes och försågs med spånslagen spira, som tjärades och rödfärgades. Spiran kröntes med kopparknoppar.	Tornbyggare Carl Hansson, Hedemora. Tobias kopparslagare, Västerås.	Drakenberg, s 211 ATA: Ihrfors, s 1478 VS: E IV a; 59a Folkbladet 1959-12-14
1697	Fast inredning – läktare	Läktare tillbyggdes i kyrkan		ATA: Ihrfors, s 1472
1698	Vård/underhåll	Det nybyggda tornets portal målades.		ATA: Ihrfors, s 1472
1700	Fast inredning – altaruppsats	Altartavla förärades av Lars Olofsson i Västerås		ATA: Ihrfors, s 1472
1702-03	Vård/underhåll – exteriör	Långhusets norra och östra takfall rödfärgades och tjärades. Sakristians och vapenhusets tak spånslogs, tjärades och rödfärgades.		ATA: Ihrfors, s 1472-73
1707	Vård/underhåll – exteriör	Långhusets östra takfall spånslogs och det norra reparerades. Vid visitation påtalades behovet av att hugga upp fönsteröppning på kyrkorummets södra sida, samt bygga ut sakristian som uppgavs vara för trång.		ATA: Ihrfors, s 1473 VS: E IV a; 59 b Inventarium 1707
1709	Tillbyggnad	Sakristian utvidgades mot norr. Klostervalv slogs över tillkommande rum.		Lannegård, s 10 Inskription i mur

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1727	Brand – delvis förstörd	Kyrkan blev svårt skadad vid brand. Tornspiran brann ned och tornets övre mur ramponerades. Långhusets murar skadades också men valven höll. Orgel och orgelläktare förstördes.		Ahlberg, s 180 Drakenberg, s 211 & 214
1727-28	Påbyggnad	Vid återuppbyggnaden påbyggdes tornet med en våning och fick en låg huv istället för den tidigare, avsevärt högre spiran.		Ahlberg, s 180
1733	Fast inredning – läktare och bänkinredning	Läktare färdigställdes i kyrkorummets västra del. Den vilade på sex hela och två svarvade pelare. (Förmodligen färdigställdes ny bänkinredning vid samma tid.)		Lannegård, s 22 VS: E IV a, 59b: Inventarium 1801
1734-35	Specifika inventarier-tornur	Kyrktornet försågs med ett ur, förärat av fru Brita Sneckenberg på Gäsjö. Urverket kom från Stjärnsund.		ATA: Ihrfors, s 1939 VS: E IV a, 59b: Inventarium 1801
1737	Fast inredning – altare	Nytt altarbord tillkom.		VS: E IV a, 59b: Inventarium 1801
1739	Vård/underhåll – målningsarbete, interiör	Bänkinredning och läktare målades (nyinredning efter branden 1727)		VS: E IV a, 59b: Inventarium 1801
1740	Fast inredning – predikstol	Predikstol i senbarock tillkom, rikt smyckad med ornament och symboler.	Gustaf Precht, Stockholm	ATA: Ihrfors, s 1476 VS: E IV a, 59b: Inventarium 1801
1742	Ändring – kyrkogård	Norra kyrkogårdsmuren byggdes av gråsten med ankarjärn.		ATA: Ihrfors, s 1476
1755	Fast inredning – altaruppsats	Altartavla färdigställdes genom frivilliga gåvor		VS: E IV a, 59b: Inventarium 1801
1765	Ändring - kyrkogård	I dåvarande kyrkogårdsmurens tre stigluckor insattes dubbla järngrindar med lås.		VS: E IV a, 59b: Inventarium 1801
1783	Nybyggnad Vård/underhåll – exteriör	Benkammaren på kyrkogårdens sydöstra del byggdes, med murar av sten och ursprungligen ett rödfärgat brädtak. Den dåvarande låga tornspiran och långhusets södra takfall spånslogs, rödfärgades och tjärades.		VS: E IV a, 59b: Inventarium 1801
1796	Ändring – ombyggnad, fönster	Fem nya fönster blev insatta. (De gamla försåldes.)		VS: E IV a, 59b: Inventarium 1801
1842	Fast inredning – orgel, orgelverk	Nytt orgelverk byggdes, med fasad utformades i stram senempire. Nytt golv blev inlagt i koret och altaret något nedsänkt.	Orgelbyggare Per Zacharias Strand	Drakenberg, s 214 VS: E IV b; 78, Inventarium 1846
1845	Vård/underhåll – exteriör	• Kyrkans samtliga fasader lagades och avfärgades. • Kyrkans fönster blev till större delen ”förnyade” • Alla nischer och öppningar i långhus, torn och sakristia blev plåtbeslagna. • Taket förlängdes på östra gaveln, fick ny spåntäckning och tjärströks. • Tornets urverk reparerades, urtavlan renoverades och höjdes.		VS: E IV b; 78, Inventarium 1846

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1850		Vid allmän prostvisitation påtalades att kyrkan var för liten i förhållande till folkmängden.		VS: E IV b; 78, Visitation 1850
1880	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans fasader renoverades och yttertaken tjärströks.		VS: E IV b; 78, Inventarium 1883
1881		Förslag till utvidgning av kyrkan och påbyggnad av torn färdigställdes, jämte omgestaltning av kyrkorummet. Församlingen fann att förslaget behövde omarbetas och arbetena måste anstå några år tills församlingens tagna järnvägslån genom årliga amorteringar blivit inbetalade.	Arkitekt H T Holmgren, Stockholm (Överintendent-ämbetets förordnade)	NF: O I a: 1 (1881-99 Kyrkans restaurering) VS: E IV b; 78, Inventarium 1883
1888	Ändring – ombyggnad, interiör	Invändig restaurering pågick 25/6-25/9; • Befintliga tegelgolv revs ut, vid följande urschaktning borttogs förekommande gravar. • Brädgolv lades på ventilerad trossbotten, isolerad med lera. • Tidigare sluten bänkinredning ersattes med en öppen i nygotisk stil och ”bemålades med ekfärg” (ådrades) • Svängdörrar insattes mot ingångarna. • Predikstolen målades och förgylldes. • Valv och väggar putsades, skrapades, vattrevs och kalkavfärgades • Kaminer installerades Arkitekt H T Holmgrens projekt hade minskats avsevärt i förhållande till ursprungliga planer. Den större omgestaltningen kom att skjutas upp till 1903-04 och skedde då enligt arkitekt Gustaf Petterssons handlingar.	Arkitekt H T Holmgren, Stockholm Snickare August Larsson Ahlin Murare Gustaf Jansson	NF: O I a: nr 1 (1881-99 Kyrkans restaurering, entreprenadkontrakt 1888-03-27) VS: E IV b; 78, Inventarium 1899 Ahlberg, s 180 Drakenberg, s 211, 215
1902-04	Tillbyggnad Påbyggnad Ändring – ombyggnad, interiör Arkitekturbunden utsmyckning – måleri, interiör Teknisk installation - värme	Kyrkan genomgick stor förnyelse och omgestaltning; • Långhuset utvidgades mot öster genom tillbyggnad av kvadratiskt kor, smalare och lägre än kyrkan i övrigt. Det nya koret murades i natursten. Tillkommande korfönster fick en glasmålning föreställande Kristi uppståndelse. • Tornet byggdes på med murverk av natursten. I tillkommande fasad gjordes blinderingar. Den tidigare tornhuven ersattes med en lång skiffertäckt spira, åttakantig på en lägre, fyrkantig underbyggnad. • Västportalen utvidgades med bibehållande av befintlig valvform. • Fasaderna lagades och avfärgades, varvid tidigare putsade taklister borttogs och i takfoten sattes en hyvlad panel. • Yttertaken fick ny täckning av Grythytteskiffer. • Fönsteröppningarna fick nya fönsterbågar av smidesjärn med blyinfattat ljusgulskimrande katedralglas. Bågarna sattes in i tegelmurade falsar. Nya solbänkar av kalksten lades. • I korfönstret sattes glasmålning. • Till kyrkans och sakristians ingångar nytillverkades ytterdörrar av ek med rikt smide. • Långhustakets bärande delar förstärktes med kryssförbindningar av plank mellan sparrarna.	- Arkitekt Gustaf Pettersson, arkitekt i Överintendent-ämbetet - Byggmästare Jan Peter Andersson, Norrköping (byggledare) - Neumann & Vogel, Stockholm (fönster-tillverkare/glas-mästare) - Konstnär H Lindqvist (korfönstrets målning) - Bäckströms i Arboga (ytterdörrar av ek)	NF: O I a: nr 2 (Handlingar angående kyrkans restaurering 1902-05) Boëthius, s 93-96 Drakenberg, s 211-212

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1902-04 (Forts från förra sidan)		• Kyrkorummets befintliga orgelläktare revs och en ny orgelläktare byggdes i tornrummet efter murgenombrott. Ett nytt kryssvalv av halvstens-tegel med diagonala förstärkningar murades (”på den plats, där gamla förtagningar visar att valv varit tillämnat vid tornets uppförande”) • Orgelverket förnyades • Kyrkorummets valv och väggar överdrogs med ett slätt putslager. (Tidigare puts hade varit så tunn att murverken avtecknade sig) • De nya putsytorna dekorerades med kalkmåleri i jugendstil på den vitgula grundfärgen. Runt hela kyrkan målades en schablonerad palmettbård i brösthöjd. Pilastrarna fick tvärband i gult och valvstrålarna bandades i varierande färger. I det nya korvalvets kappor målades änglar och liljor, i triumfbågen till koret keruber och vita rosor, i fönsternischerna rosor. • Kyrkorummets trägolv, lagt 1888-89, revs upp och ersattes med enfärgad kalksten i gångar, mönsterlagd grå och brun kalksten i koret. I bänkkvarteren lades åter brädgolv sedan nytt undergolv av cement gjutits. • Nya dörrar insattes mellan kyrkorum och södra vapenhuset. • I sakristian lades nytt golv av furuplank • Bänkinredning altare och predikstol fick rödbrun färgsättning (”ådrad mahogny”). • Ny dopfunt insattes. • Elektrisk belysning installerades Kyrkans vedeldade kaminer togs bort och istället installerades kokseldad kalorifer i källaren under det tillbyggda koret. Varmluftskanaler mynnade framför koret.	Arkitekt Gustaf Pettersson, arkitekt i Överintendentämbetet Byggmästare Jan Peter Andersson, Norrköping (byggledare) Konstnär Edvard Berg, Stockholm (Valv- och väggmålningar) Orgelbyggare Lundahl	NF: O I a: nr 2 (Handlingar angående kyrkans restaurering 1902-05) Boëthius, s 93-96 Drakenberg, s 211-212
1913	Teknisk installation – värme	Det luftburna värmesystemet, installerat 1902-04, visade snabbt vara ineffektivt. Därför avlägsnades kaloriferen och en ny ångpanna installerades i källaren sedan golvet sänkts. Från hösten detta år uppvärmdes kyrkan med lågtrycksånga.	Aktiebolaget Installatör, Stockholm	NF: O I a: 6 (entreprenadkontrakt 1913)
1920	Vård/underhåll – exteriör	Kyrkans fasader lagades och avfärgades. Kyrkorummets väggar lagades.		VS: E IV B; 78, Ämbetsberättelse 1916-1920
1929	Ändring - ombyggnad	Kyrkogårdens benkammare byggdes om till förvaringsrum. Då igensattes en tidigare dörr mot torget, för att ersättas med ett fönster. Rummet inreddes med rester av kyrkans bänkinredning från 1700-talet. Här finns också rester av andra äldre inventarier.	Arkitekt J R Brander	Drakenberg, s 217 ATA: ritning
1937-38	Specifika inventarier – tornur	Tornets urverk renoverades, nya, större urtavlor uppsattes.	Yngve Westerstrands urfabrik, Stockholm	NF: O I a: 7

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1940	Ändring – ombyggnad, interiör	Vindfång byggdes mellan långhuset och södra vapenhuset. Tidigare stickbågigt valv höjdes. Plankväggar byggdes och putsades.	Arkitekt Einar Lundberg, Stockholm	NF: O I a: 15
1941	Teknisk installation – el och värme	Kyrkan erhöll elektrisk uppvärmning och ny belysning. Arkitektritade belysningsarmaturer blev uppsatta.	Arkitekt Einar Lundberg Sigfrid Anderssons elektriska affär	NF: O I a: 10 (program 1938, förslag och kontrakt 1941-02-19, kontrakt 1941-10-30)
1975	Fast inredning - orgel	Kororgel införskaffades	Orgelbyggare Walter Thür, Strängnäs	Lannegård, s 24
1977-78	Ändring – ombyggnad, interiör	Kyrkan genomgick inre omgestaltning; • Sten- och trägolven reparerades. Över mittgångarna limmades gångmattor. • Bänkinredning med nya sitsar och slutna ryggar byggdes, med bibehållande av 1888 års gavlar. • Läktaren byggdes ut mot öster och försågs med nytt skrank. Läktarens två tillkommande pelare snidades. • Nytt orgelverk byggdes, med bibehållande av 1842 års fasad. • I sakristian byggdes ett stort textilförvaringsskåp, så att sambandet mellan sakristians två välvda rum bröts. Nya ljuskronor införskaffades till rummet. • Valvens och väggarnas kraftigt nedsmutsade målningar rengjordes med bröd. • Elvärmt konvektionsluftsystem installerades i källaren. Till- och frånluftskanaler placerades i befintliga utrymmen under kor och bänkarnas trägolv. • Rötangripna delar av takkonstruktionen utbyttes och förstärktes där så krävdes. • På valvhjässorna i kyrkvinden lades 15 cm mineralullsisolering. Ventilationsöppningar försedda med insektsnät upptogs vid nock och takfot. • Vapenhusets vindfångsdörrar från 1940 revs.	Arkitekt Claes Laurent, Stockholm (Bänkinredning, läktar-utbyggnad) Byggnadsfirman August Eklund AB (huvud-entreprenör) Arkitekt Erik Fant (Läktarskrank) Konstnär Olle Norberg (träsniderier) Orgelbyggare Walter Thür, Strängnäs	Ahlberg, s 181 NF: Slutrapport efter restaurering 1977-78, skriven av Knut Åkesson VLT 1978-06-19
1979	Vård/underhåll – exteriör	Yttre renovering; • Fasaderna sandblästrades, skadad puts lagades och kalkavfärgning skedde med vit kalkfärg, med tillsats av järnvitriol (1 liter järnvitriol/100 l kalkmjölk). • Smidesdetaljer rostskyddsbehandlades och ommålades • Långhusets och tornets skiffertak omlades • Fönstren försågs med innerbågar av stål, med isolerglas	Projektering och byggledning: Knut Åkesson, ÅBAB	NF: Byggmötesproto-koll, Slutrapport av Knut Åkesson

Årtal	Händelse	Kommentar	Upphovsman	Källa
1994	Ändring – ombyggnad, interiör Fast inredning – skrank	Nya skåp för textilförvaring byggdes i tornrummet bakom orgelläktaren. Därmed kunde de tidigare skåpen i sakristian tas bort och rummets ursprungliga volym återställas. I sakristians norra del inreddes en liten gudstjänstlokal, Mariakapellet. För det ändamålet upprättades förslagsskiss av Jerk Alton, daterad 1993-01-29, som i någon mån kom att följas. I kyrkorummets bakre del iordningställdes ”kyrktorg”, avskilt med skrank formgivna av Olle Norberg.	Arkitekt Jerk Alton (inledande förslag) Konstnär Olle Norberg (altarbord och skrank)	Ahlberg, s 181 Lannegård, s 18 ATA dnr 330-810-1994 VLM dnr 93: 264-316
1998		En stor, hopfällbar klädhängare i jugendstil färdigställdes av elever från hantverksprogrammet på Bobergsskolan		FP 1998-05-15
1999	Teknisk installation – värme	Kyrkan anslöts till det lokala fjärrvärmenätet.		VLM dnr 99: 64-316
2003	Ändring – ombyggnad, fönster	Skyddsfönstret utanpå korfönstret var rötskadat och ersattes därför av ett nytt med svartmålad stålram.	Ringströms glasmästeri, Stockholm	VLM: Rapport